

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Сердюк Алли Анатоліївни

«Психологічні особливості життєстійкості осіб підліткового віку
в складних життєвих ситуаціях»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 053 «Психологія»

в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

В складних життєвих ситуаціях актуалізується проблема розвитку життєстійкості осіб різного віку. Підлітковий вік, котрий супроводжується інтенсивними змінами фізичного і психічного розвитку особи, вирізняє її високий рівень вразливості до стресу. Умови тривалого воєнного стану в Україні зумовлюють значний вплив на життєстійкість підлітків, котрим доводиться адаптуватися до складних життєвих ситуацій і долати труднощі в таких ситуаціях. Своєчасне визначення психологічних чинників розвитку життєстійкості підлітків сприяє розробці ефективних засобів із метою їх ефективної адаптації до складних життєвих умов. Тому актуальність і значущість дослідження А. А. Сердюк, що присвячено життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях, не викликає сумніву.

Роботу виконано згідно з планом наукової діяльності й науковим напрямом кафедри психосоматики та психології здоров'я факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова «Оптимізація лікувально-реабілітаційних заходів у дітей та підлітків з психосоматичними розладами та порушеннями поведінки». Тему дисертації затверджено вченою радою Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (витяг із протоколу засідання вченої ради № 5 від 24 листопада 2022 р.).

Проведений аналіз змісту дисертації дозволяє вважати, що дисертантка отримала нові важливі наукові результати. Вперше уточнено психологічну сутність феномену «життєстійкість особистості»; конкретизовано наукові підходи до вивчення складної життєвої ситуації; перелік компонентів життєстійкості осіб підліткового віку доповнено компонентом «оптимізм».

Також емпірично досліджено психологічні особливості життєстійкості українських підлітків в умовах воєнного стану; визначено рівні показників життєстійкості досліджуваних; виявлено вплив їх психологічного стану на життєстійкість; вивчено зв'язок між показниками життєстійкості, складної життєвої ситуації та особистісними якостями досліджуваних; встановлено вплив змін психологічного здоров'я на благополуччя підлітків. Розроблено ефективну психологічну «Програму розвитку життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях».

Практичне значення отриманих результатів дослідження засвідчує те, що комплекс методів дослідження може використовуватися для визначення рівня і психологічних чинників життєстійкості підлітків в складних життєвих ситуаціях; розроблена авторкою ефективна психологічна «Програма розвитку життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях» може застосовуватися практичними психологами закладів загальної середньої освіти з метою розвитку життєстійкості в підлітків.

Теоретичні положення та емпіричні результати дисертації можуть застосовуватися під час викладання вікової психології, психодіагностики, психокорекції й практичної психології здобувачам вищої освіти.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, котрі розкрито в дисертації, підтверджено, як її теоретико-методологічними основами, так і використаним комплексом методів (теоретичних й емпіричних).

Результати дослідження А. А. Сердюк впроваджено в освітній процес Ліцею №30 ЕКОНАД м. Києва, Гімназії с. Котівка Тернопільської області,

Комунального Закладу «Гімназія № 1 м. Приморська» Запорізької області, що засвідчено відповідними довідками.

Результати дослідження апробовано на шести конференціях, із яких п'ять Міжнародних науково-практичних конференцій (2022-2024 рр.).

На позитивну оцінку заслуговує чіткість структури дисертації, що презентує послідовність вирішення завдань та етапи проведення наукового дослідження. Дисертація складається з анотацій (українською й англійською мовами), вступу, трьох розділів і висновків до них, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основні положення анотації та дисертації є ідентичними. У вступі подано переконливе обґрунтування актуальності теми, мету, завдання, предмет, об'єкт, припущення і методи дослідження, що підтверджує належний науковий рівень дисертантки.

Ознайомлення з першим розділом дисертації дозволяє зробити висновок про ретельний теоретичний аналіз наукових і літературних джерел іноземних й українських авторів із проблеми дослідження. Це дозволило дисертантці конкретизувати наукові підходи до вивчення складної життєвої ситуації, теоретично виокремити їх особливості та чинники виникнення.

Привертає увагу уточнення А. А. Сердюк психологічної сутності феномену «життєстійкість особистості», котре вона розуміє, як прояв життєвої сили особистості та її спроможність долати життєві перешкоди впродовж життя, залишаючись водночас у ресурсному стані, продовжуючи жити, визначати життєві цілі й досягати їх.

Важливим досягненням дисертантки вважаємо й те, що класичний перелік компонентів життєстійкості особи (залученість, контроль, прийняття ризику) доповнено компонентом «оптимізм» щодо осіб підліткового віку. Оптимізм впливає на здатність особи адаптуватися до складних життєвих умов, забезпечуючи підтримку її життєстійкості, мобілізацію внутрішніх ресурсів і позитивне сприйняття довкілля.

На особливу увагу заслуговують обґрунтовані умови та шляхи розвитку життєстійкості осіб підліткового віку.

В другому розділі дисертації розкрито результати емпіричного дослідження психологічних особливостей життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях. Заслугою дисертантки вважаємо коректно обрані емпіричні методи, котрі забезпечили комплексний характер дослідження. Привертає увагу й те, що до емпіричного дослідження було залучено осіб підліткового віку з різних регіонів країни – Західного, Північного та Південного. Доцільно відзначити, що майже п'ята частина досліджуваних були внутрішньо переміщеними особами.

Заслужують на увагу визначені авторкою особливості життєстійкості українських підлітків в умовах воєнного стану. Так, рівень життєстійкості у внутрішньо переміщених підлітків виявився вищим, порівняно з підлітками, котрі не належать до цієї категорії осіб. Крім цього встановлено, що у підлітків, котрі є внутрішньо переміщеними особами, переважають високі рівні ситуативної й особистісної тривожності та низький рівень самооцінки психологічної адаптивності. Натомість у підлітків, котрі не є внутрішньо переміщеними особами, переважають низькі й середні рівні ситуативної та особистісної тривожності, а також середній і високий рівні самооцінки психологічної адаптивності.

Становить науковий інтерес те, що в складних життєвих умовах статистично значущих відмінностей щодо показників життєстійкості, соціально-психологічної адаптації, тривожності й самооцінки психологічної адаптивності в осіб підліткового віку чоловічої й жіночої статі не визначено, як із-поміж підлітків, котрі є внутрішньо переміщеними особами, так із-поміж тих, хто не має статусу внутрішньо переміщеної особи.

Важливим здобутком дисертантки є визначені зв'язки між показниками життєстійкості, складної життєвої ситуації й особистісними якостями в

підлітків, котрі є внутрішньо переміщеними особами, та в підлітків без статусу внутрішньо переміщеної особи.

Схвалення заслугоує висновок про те, що зміни психологічного здоров'я впливають на благополуччя підлітків. Крім цього доведено вплив психологічного стану на життєстійкість досліджуваних.

В третьому розділі дисертації розкрито зміст і методи психологічної «Програми розвитку життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях» та результати перевірки її ефективності.

Схвальної оцінки заслугоує авторська програма розвитку життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях, котра передбачає застосування комплексу методів когнітивно-поведінкової терапії, арт-терапії й тілесно-орієнтованої терапії.

Ефективність авторської програми було засвідчено кількісними та якісними результатами, котрі засвідчили позитивний вплив на життєстійкість осіб підліткового віку, їх адаптаційний потенціал і самооцінку, а також стосувалися зниження рівнів ситуативної тривожності досліджуваних із експериментальних груп, на противагу досліджуваним із контрольних груп. Тим самим підтвердилася ефективність розробленої дисертанткою програми, котра застосовувалася з метою розвитку життєстійкості підлітків в умовах воєнного стану за допомогою вдало підібраних психологічних методів.

Одержані якісні та кількісні результати сприяли підтвердженню припущень дослідження. Відзначимо, що застосовані методи математичної статистики засвідчили достовірність одержаних емпіричних результатів.

Загалом одержані теоретичні та практичні результати, які засвідчують досягнення поставленої мети, вирішення визначених завдань дослідження і підтвердження його припущень, презентовано у висновках. Зміст висновків повною мірою розкриває основні здобутки дисертації.

Рисунки, таблиці й додатки, які подано в дисертації, наочно висвітлюють якісні й кількісні результати дослідження та сприяють повноті їх сприймання.

Згідно проведеного аналізу змісту дисертації, дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності вбачається в наданні повної та достовірної інформації про авторів ідей, тверджень і результатів, котрі застосовувалися для обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження, з відповідним покликанням на джерела.

Основні положення і результати дослідження розкрито дисертанткою в 11 публікаціях, із-поміж яких 5 статей у наукових фахових виданнях України категорії «Б».

Дисертаційне дослідження А. А. Сердюк «Психологічні особливості життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях» є самостійним, завершеним дослідженням, має наукову новизну, теоретичну і практичну значущість. Робота характеризується структурованістю та логічністю викладеного матеріалу. Зміст дисертації повністю розкриває обрану тему та відповідає завданням дослідження.

Зміст, структура й обсяг дисертації відповідають чинним вимогам. Викладу положень, одержаних результатів і висновків дисертації притаманний науковий стиль.

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію та наукові здобутки А. А. Сердюк, відзначимо окремі дискусійні питання та висловимо такі зауваження і побажання:

1. Важливим результатом емпіричного дослідження є вивчений зв'язок між показниками життєстійкості, складної життєвої ситуації та особистісними якостями осіб підліткового віку, котрий розкрито в другому розділі дисертації. Уточніть, будь ласка, які саме особистісні якості підлітків вивчалися під час дослідження життєстійкості?

2. Позитивної оцінки заслуговують одержані емпіричні результати щодо відмінностей за показниками життєстійкості, соціально-психологічної адаптації, тривожності та самооцінки психологічної адаптивності в осіб підліткового віку чоловічої й жіночої статі, котрі висвітлено в другому розділі дисертації.

Тому, думаємо, що в перспективі було б цікаво дослідити відмінності щодо способів реагування на стресові ситуації та адаптивності до нових умов життя й оточення підлітків чоловічої й жіночої статі. Адже це може допомогти отримати точніші результати та виявити статеві відмінності у компонентах життєстійкості осіб підліткового віку.

3. Безперечно практичну значущість має ефективна авторська психологічна «Програма розвитку життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях», котру подано в третьому розділі дисертації. В цьому ж розділі досить вдало описані методи роботи по підвищенню життєстійкості осіб підліткового віку.

Однак додаткового уточнення потребує питання про те, як саме метод когнітивно-поведінкової терапії здатен розвивати життєстійкість підлітків в умовах воєнного стану?

4. В тексті дисертації подекуди є технічні огріхи оформлення.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки й наукової цінності дисертації.

Дисертація є самостійним завершеним науковим дослідженням, що містить нові обґрунтовані результати, які сприяють вирішенню актуальних і важливих завдань сучасної психології.

Дисертація «Психологічні особливості життєстійкості осіб підліткового віку в складних життєвих ситуаціях» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 502 від 19 травня 2023 року), а її авторка, Сердюк Алла Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Бердянського державного
педагогічного університету

Любов СПІВАК

